

յոր ուղեծրանքներուն մէջ: Ընթերցողը կը դըր-
կեմ Բաւելուածին: Թող մաղէ այդ դըժ-
բախտ տաղերը, (*) գտնելու համար յար-
գին մէջ ենթագրեւի ցորենի հատիկը: Գը-
տածը դարձեալ բան է:

— Անիկա գրական է, վարդապետական,
սիրացուական, անանձնական իր ոլբերուն
և գանձերուն մէջ որոնք հաւանաբար կը
հպատակին թաքուն ազգականներու, մեզմէ
դժուար ըմբռնելի: Չեն անոնք, գէթ մեծ
մասով, իր ըսածին ետին կեցող մարդու
խօսքեր: Այս հաստատումը անով աւելի տը-
խուր կը դառնայ, վասնզի մայր, հայր,
զաւակ կը կազմեն նիւթը այդ ողբերուն:

Վէյ-Ռէ-Ն ԲՆ որ պոռակաց երգիչին քերտով
է Բէ-Բէ-Ն-Ն-Ն: Տեսողութեան մեջ անկախ քե-
րեսս աղօթեցաւ, ֆիչիկ մը տգունեցաւ երկնայ-
նութիւնէն, բայց անաղաւս պակեց իր երկրայ-
նութիւնը, մարդկայնութիւնը: Կարելի է եջե-
րով երկարել այս օրինակները: Իրողութիւնը չի
դադրիր ինքզինքնը պարտադրել: Առջի օր եր
փրանսացի հեղինակ մը կը պաշտպանէր նոյն
տեսակէսը երբ փրանսական բանաստեղծութեան
համար 15-16րդ դարերը կը նկատէր *Աշխարհի*
ստեղծումի շրջան մը ու կը յիշէր Տը Պեդիէն
հնչեակ մը որ չորս հարիւր տարիի ծանրութեան
դիմացէր եր, 1-1-1 մը չկարսկնելով իր աւ-
ժեհին: Երեսիայի մեջ չեն պակսիր այս կարգի
վանական յաջողութիւններ: Մի մոռնա՛ք Ս.
Գիրքին խորհրդաւոր պատմութիւնը Սոդոմի և
Գոմորի կործանումին շուրջը: Դժբախտ քա-
ղաքները քանդուածն ուրիշներէ հազարներու
մեջէն հիւր աղաք չմեղմեցին Եհովային սրտ-
մտքինը: Երեսիա ունի մեկի աւելի յաջող
ոսանաւորներ, որոնք այսօր ալ մեզ կը հրաւ-
պուրեն: Մարդերուն մեղքը անոնց գերեզմանին
հողն է կ'ըսեն և ունին իրաւունք:

(*) Իրեն գրական ձայնողութեամբ, անոնք
որքան ալ ըլլան ինքուր, կը մեղմեն իրենց վը-
րիպակներ Բ-Բ-Բ-Բ-Բ, Զ-Զ-Բ-Բ-Բ, մարդեկ իրենց
վիպարութիւններով, — առօրեային այն հրաւ-
պոյրով որով մեր գործը կը հաւանութիւն մեզմէ
դուրս, մեզ խաբելու գիտով: Երեսիայի ու-
ղեծները անոր նկատարին ալ վիպարութիւնները
կ'ըլլան ու գիտիմ ճանչնալու համար քանակական
վաւերաբանը: Թեքեւտիկ, անպարտ, բա-
ռախաղաց Պոսեցին է այդ տղերուն տակ գու-
շակելի մարդը, սարիկ, ֆիչիկ մը հազիւսակ,
միշտ որիշին զովեսին մեջ հաճոյացող:

Ու մեզմէ ոչ մէկը անտարբեր չէր կրնար
մնալ այդ բառերով թելադրելի յուզումնե-
րուն: Երեսիա հարիւրաւոր տողեր կը նը-
ւիրէ ասոնցմէ ամէն մէկուն ու չի յուզեր
մեզ: Մեղադրել սա արդիւնքին համար իր
ոնը, իր ահաւոր լեզուն, չի լուծեր ա-
ռեղծուածը: Ժապաղածքը, անխմաստ շա-
տաբանումը, ձգձգումը, նիւթը ընդլայ-
նելու պատրանքով կաղապար փոխելու իր
միամտութիւնը, այդ ողբերուն նոյն իսկ ե-
զանակ ճարելու իր նանրամտութիւնը աս-
տիճան մը աւելի կը ծանրանան, երբ դիտ-
նանք որ այդ ամէնը կամաւոր մոլորանք
մըն է իր մէջ: Անիկա իր անձնական ցաւը
այդպէս տափակցնելէն վերջը, մեծաւոր-
ներու ձօնուած ողբերուն մէջ պիտի տա-
ռապի աւելի անքաւելի տրամութիւննե-
րով: Տեսէք ինչպէս կը սկսի Ապրո Չէլէպի
պզտիկ աղջկան մահուան վրայ իր ողբը:
Գովեստ մը, մուտք:

Ահա քանի մը տող

Յերգս բարեյոյս, յո՞հարաւոս ձայնս բարձրագոյ,
Առ ի պաշիւս վեհագոյնից սիրս Դ ի յոյսը:
Երջանկացեալ գերագունից վեհից դասէ,
Թէեւ արդի վառ վառ յասեղս օր առակէ:
Բամից հոյից բազմաստեղանց գերագոյնեալ,
Առ յարաւոս ի կանառս ձայն միշտ հոշակեալ:
Երկնոսակ բաւս ի եղ ճեւեալ յար զարդարէ:
Բարձրահրաւէր արիւնքալի հրաւակերէ:
Մեծահաճեալ ըստ նոյն բախի կաս ձեռակալ
Ըստ ներքին մարդոյն եւ արտաքինս:

(Օրագրութիւն, էջ 589)

ու այս բառամարտը պիտի շարունակուի
սա անզգածութեամբ, անխմաստութեամբ,
անգթութեամբ, ամբողջ տասնընթեք էջե-
րու հասակին: Ի զուր, ինքն իսկ նեղուած
իր բառերուն ազմուկէն, պիտի փոխէ ա-
նիկա ոտանաւորին կաղապարը, (այլ իմն
եղանակ, նոր գոյն): Արդիւնքը կը մնայ նոյ-
նը: Այդ բառերու հրախաղութիւնը կ'անցնի
մեր գլխուն վերեւէն առանց մեզ յուզե-
լու: Մի զարմանաք: Տարօրինակ բան է
բանաստեղծութիւն անունին տակ մեր դը-
րածը, գրածը: Թերեւս ըլլաք լսած Հուկոն
Ֆոստոլա յորձորջուած քերթողի մը մասին:
Ու աչքէ անցուցած անոր գերեզմաններու
շուրջ քերթուածը զոր երեք տարբեր բա-
նաստեղծներ թարգմանած են գրաբարի:
Այս պաշտամունքը, հիացական ու մանկու-
նակ, միայն չի սահմաներ թարգմանիչնե-
րուն հասկացողութիւնը, այլ փաստ մըն է
աւելի մեծ իրողութեան: Մարգրիկ, 1860ին

մեր մէջ, բանաստեղծութիւնը կ'ըմբռնէին իւր բառերու սխալմամբ: Երեմիային ժամանակը ուրիշ ըլլալու չէր: Անոնք որ հետաքրքրութիւնը կը ներեն իրենց, «Բազմավիպ» հանգէսը թղթատելու, սանկ 1860էն վար, գէպ ետ, կրնան, հոն յոխորտագին բազմած քերթուածները, նոյնիսկ ամենէն ամուր, յարգի ստորագրութիւններով պաշտպանուածները, այսօր աւելի արժեւորել քան Երեմիայի մէկ ուրիշ ողբը, ըսուած Զուգայեցի կաթողիկոսին վրայ: Զեմ կարծեր: Բացէք վաւերական քերթող Մ. Պեչիկթաշլեանի տաղարանը ու կարդացէք այս ինչ արբահօր տարեգարձին ձօնուած խորդաձայն քերթուածը: Բացէք Նուազբը ու տասնով, քսանով, հարիւրով կարդացէք Բնունիէն, Տեղունիէն, Տխրունիէն քերթուածներ: Զեր գտածը բառ է միայն: Բառեր, բառեր, բառեր: Երեմիան իբրեւ քերթող դատապարտելէ առաջ, խորհեցէք սամուր, գծուար ալ վարկածին, «Թէ ճշմարիտ բանաստեղծը շատ բացառիկ երևոյթ է սա մեր աշխարհին համար: Թէ մենք կամաւոր մեղսակցութեամբ մը կը փոխանակենք իրարու հետ իրարմէ անգունդով բաժնուած երկու վիճակներ — բանաստեղծութիւն և սաղաշափութիւն: Թէ հարիւր տարին չէ բաւած արեւելահայերուն մօտ ոսպատրանքը թօթափելու, ու գտնելու հարազատ բանաստեղծութիւնը...»:

«Ստամպոլոյ պատմութիւնը» ոտանաւոր խօսք է: Պարկեշտ մարդ մը սրամիտ բրունիկ մը կը հանէր այդ պտոյտէն: Երեմիա, հերարձակ քերթող, կատաղի տաղաչափ, իրեն անվայել կը նկատէ սովորական, արձակ պատմութիւնը և կը նետուի Պեգասոսի քամակին: Արշաղ բարի:

Այդպէս չէ սակայն Սիրավէպը որ կը պատմէ ալպան հացագործի աշկերտին եւ հրէսնի Մրգատային սիրահարութիւնը: Թէ և Պոլսոյ մէջ այդ դարերուն արարապարսիկ ծագումով նման փոքր վիպամներ մեծ վարկ կը վայելէին, բայց հայ մատենագրութիւնը խնամքով գոցած էր իր զրուները այդ աշխարհիկ, վրան բաց նիւթերուն: Երեմիա, որ գիտէ պարսկերէն ու կը սիրէ հէքեաթը, չէ վախճած նիւթէն (աշխարհական իր հանգամանքը նպաստ մըն է անշուշտ իրեն): Աւելի կոկուած, աւելի խնամքով մշակուած, անկապ պիտի

ունենար ժթո դարու պօեմայի մը արժանիքները: Երեմիա ինքնածին, կեանքէն յարգարուած գրող մըն է: Գիտէք թէ իր դպրոցը հաց ծախողին կրպակը եղաւ: Անոր անծանօթ էին օտար գրականութեան նման գործերը: Այնպէս, ինչպէս է այդ սիրավէպը ձեռագրին մէջ, քերթողական պատմութիւն հաճելի, աղուաշ նմոյշ մըն է: Շատ միտեսնէք հոն փորձուած հաստութիւնները, գոհակութիւնները: Փոխարէն կեցէք յուզումով այն տողերուն առջև, ուր աղջկան մայրը կ'ողբայ իր զաւկին փախուստը սիրածին հետ: Զգացում, պատմութիւնը դարձնելու շնորհ, ոճի աշխոյժ ու իրապաշտ պատկերացում այսօր ալ կը պահեն իրենց համը, թարմութիւնը: Այդ սիրավէպէն երկու հարիւր տարի վերջը գիրի առնուած Շուսեան Շաւարեանայ պոէման, զոր մշակած են Ալիշան և Նար-Պէյ, աւելի բախտաւոր չէ, քանի որ կը կրկնէ Երեմիային թերութիւնները, անարդի, խակ, գրքունակ, բառական յօրինումներուն բոքը չհակակշռելով ոչ իսկ Երեմիայի միամտութեամբը որ արուեստին համար թանկ է այնքան: Ժթո դարու մեծահամբաւ երկու այդ քրեարեգականներուն վիպումը գերծ է անշուշտ Երեմիային քերականական սխալներէն ու քիչ կը մեղանչէ տաղաչափական սահմանագրութեան գէմ: Ասկէ դուրս, միշտ կշիռը (ստեղծագործութիւն, պատմութիւն, գործողութեան զգայարանք, յուզում, շքեղանակ, բարք, իրականութիւն մարդիկ, մտայնութիւն և տեղական գոյն, հարազատութիւն, լիւրիք) նոյնն է երեքին համար ալ, Երեմիայի մօտ պուտ մը աւելի չահեկանութեամբ, քանի որ ասիկա իր մարդերը տուած է կարելի պարզութեամբ եւ թեթեւութեամբ: Ալիշանի Սանդուխտ հէքեաթի աղջիկ մըն է, զոր երկինքն ու երկիրը կը միանան յօրինելու, բայց կը զննեն մէջտեղ պատկեր մը անհեթեթ ըսուելու չափ անիրական: Երեսուն քառասուն տող Ալիշան իրար կը խառնէ տիեզերքը, անկէ ճարելու համար այդ աղջկան գոյները, մարմինը: Ու ձեր առջև կեցողը, այս ամէնէն վերջ, անկարելի աղջիկ մըն է, ճիշդ ու ճիշդ Բագրատունիի Հայկանոյցին նման (Հայկ 'Իլյազն):

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Էրեւն յաւերտիւն)